

14 ЗБЕРЕЖЕННЯ МОРСЬКИХ РЕСУРСІВ

Захист екосистеми Чорного моря

Бібліографічний список літератури

2022

ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ
ВИКОНАВЧОГО ОРГАНУ КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
(КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ)
Публічна бібліотека імені Лесі Українки для дорослих міста Києва
Відділ електронних ресурсів та довідково-бібліографічного обслуговування

Захист екосистеми Чорного моря

Бібліографічний список літератури

Захист екосистеми Чорного моря : бібліогр. спис. / упоряд. А. Р. Своровський; ред.; О. М. Трубайчук, Ж. П. Копитко Департамент культури виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації); Публічна бібліотека імені Лесі Українки для дорослих м. Києва, відділ електронних ресурсів та довідково-бібліографічного обслуговування. – Київ, 2022. – 11 с.

Бібліографічний список складено до Міжнародного дня Чорного моря. Список містить матеріали про захист екосистеми Чорного моря і спрямований на популяризацію сталого розвитку людства. При складанні списку використано літературу з електронних каталогів Публічної бібліотеки імені Лесі Українки, пошукової системи Google Академія.

До списку увійшли книги, статті зі збірників та періодичних видань. Матеріал розміщено в алфавітному порядку.

Список розраховано на викладачів, студентів, школярів та всіх, кому цікаве збереження екосистеми планети.

Упорядник: Своровський А. Р.
Літературний редактор: О. М. Трубайчук
Редактор-бібліограф Копитко Ж. П.
Відповідальна за випуск Денисова С. О.
Телефон для довідок 486-01-46
e-mail lubibl@ukr.net

Від укладача

Чорне море – внутрішнє море басейну Атлантичного океану. Це важливий район транспортних перевезень і один з найбільших курортних регіонів Євразії.

Чорне море і його води з'єднуються Керченською протокою з Азовським морем, а протокою Босфор – з Мармуровим морем, через протоку Дарданелли – з Егейським і Середземним морями.

Найбільша глибина моря становить 2210 метрів, а середня – близько 1240 метрів, а з півночі на південь море простягається на 580 кілометрів.

Чорне море розташоване у межах двох кліматичних поясів. Північно-західна його частина – у континентальній області помірного поясу. Тут переважає суха погода протягом року зі спекотним літом і холодною зимою. Ця ділянка моря в окремі роки може вкриватися кригою на 10-20 км від берега. Більша частина Чорного моря – у середземноморській області субтропічного поясу з сухим і спекотним літом та вологою й теплою зимою. Температура повітря над морем у липні – +21...+24 °С, у січні – 0...–5 °С на півночі, +8 °С на півдні. Кількість опадів – від 200 мм до 1000 мм. Найчастіше море буває спокійним, шторми трапляються рідко й піднімають хвилі до 6-8 м.

Цікавим є й підводний світ Чорного моря. У морі мешкає більше 2,5 тис. видів тварин і риб. Багатий рослинний світ представлений 270 видами багатоклітинних зелених, червоних і бурих донних водоростей, а фітопланктон включає не менше 600 видів.

Україна, як і інші прибережні держави Чорного моря, не завжди ошадливо використовувала і використовує його екосистемні можливості й ресурси (рибу та морепродукти). Виснажливе природокористування стало однією з причин скорочення кормової бази, надмірного вихолощення рибних запасів, збіднення видового складу, що потребує значних зусиль

для відновлення біологічної продуктивності морів. Ситуацію ускладнило проникнення до морської екосистеми чужорідних видів, які пригнічують розвиток аборигенних видів флори і фауни.

Аналіз екологічної ситуації свідчить про те, що екосистема Чорного моря відчуває значне антропогенне навантаження (діяльність людини), деякі ділянки акваторії втратили здатність до самоочищення. Найбільшого антропогенного навантаження зазнає прибережна частина Чорного моря, особливо в зоні діяльності портів, гирлових річкових зон, а також зон впливу великих міст.

З 23 промислових видів риб, які добувалися в 1965 році, залишилося лише п'ять. У 1957 році в Чорному морі була велика популяція дельфінів, їх вилов щорічно складав 35 тисяч особин. Через різке скорочення їх кількості, вилов їх давно заборонений.

Одним із провідних факторів, що формують екологічний стан морських вод, є забруднення, які надходять у Чорне море зі стоками великих європейських річок. Щороку з ними в море потрапляють сотні тонн забруднюючих речовин. Це стосується в основному біогенних речовин, мінеральних добрив, пестицидів та нафтопродуктів.

Із загальної кількості промислових і побутових стічних вод (близько 1 км³), що надходить щорічно в Чорне море, 60% дають Дніпро, Дністер і Дунай, до 20% - узбережжя Північного

Кавказу, близько 10% - район Севастополя і по 5% - узбережжя Одеси, Південний берег Криму і берег Грузії.

Води Дунаю приносять стічні води з високим вмістом азоту і фосфору - у 12 разів більше, ніж води Дніпра. За нафтопродуктами цей показник Дунаю також у 3,5 рази більший.

Портова та навігаційна діяльність, прокладання газо- і нафтопроводів, розвідка й видобування нафти і газу на морському шельфі стали додатковими факторами забруднення та посилення загроз довкіллю.

З метою збереження та сталого використання ресурсів Чорного та Азовського морів було створено платформу для міжнародного співробітництва, а також ухвалено низку міжнародних нормативно-правових актів, серед яких: Конвенція про захист Чорного моря від забруднення (1993 р.), низка протоколів до неї та Стратегічний план дій для Чорного моря (1996 р., оновлений у 2009 р.).

Анексія Криму росією у 2014 році і повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року завдало ще більшої шкоди екосистемі Чорного моря.

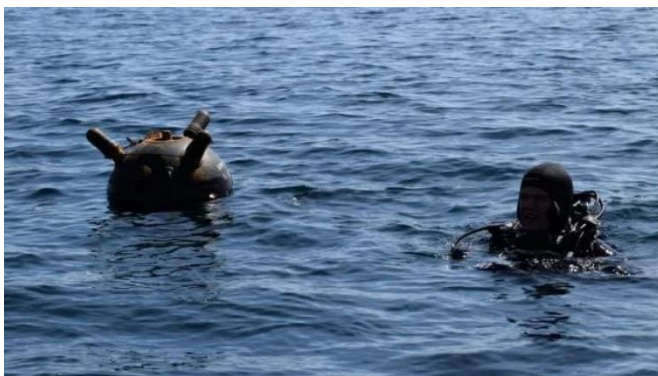
Будівництво Кримського моста і його експлуатація впливає і буде впливати на екологічний стан Чорного і Азовського морів, а також на екосистеми Керченської протоки і острова Тузла. Цей вплив має прямий і опосередкований характер.

Прямий вплив пов'язаний з проведенням будівництва безпосередньо в протоці. Це руйнування донних біоценозів, вплив на іхтіофауну і кормові організми, вплив на міграційні шляхи риб і т.д. Порушення гідрологічного режиму, зокрема, водообміну між Чорним і Азовським морями, може привести до порушення екологічної рівноваги в цьому регіоні.

Будівництво під'їзних доріг, розвиток інфраструктури, пов'язаної як з експлуатацією моста, так і з можливостями, що з'являться для створення нових об'єктів господарської діяльності, істотно збільшить антропогенний вплив на ці території. Надзвичайно важливим при цьому є питання наслідків хронічного впливу експлуатації моста і розвитку інфраструктур на екологічний стан територій, які можуть піддаватись впливу такої діяльності. Наслідок інтегрального ефекту навіть від незначних впливів може виявитися катастрофічним.

Чорне й Азовське моря зазнають серйозних збитків внаслідок ведення росією бойових дій. Під загрозою опинилися всі живі організми, які є в морях.

Внаслідок російської агресії та збільшення кількості військових кораблів в акваторії Чорного та Азовського морів, внаслідок вибухів, обстрілів, затоплення суден та виливу нафтопродуктів, ситуація в окремих їх частинах є критичною.

Російські військові замінували частину його акваторії, стріляють потужними снарядами з надводних і підводних човнів. Такими діями росія порушує положення Конвенції про захист Чорного моря від забруднення, яку ратифікувала ще у 1993 році та зобов'язалась дотримуватись усіх її положень.

Нещодавно на березі національного природного парку «Тузлівські лимани» на Одещині знайшли мертвих дельфінів — вони загинули через те, що втратили орієнтацію за ехосигналами. Військові РФ використовують гідролокатори на високому рівні децибелів, а це шкодить слуху дельфінів. Коли дельфін

отримує такий сильний удар такими хвилями, він дезорієнтується, не може ловити собі рибу, не може мандрувати, в такому стані він потрапляє на міни, викидається на берег, голодує, не може підтримувати себе і вмирає.

Російські війська атакують портову інфраструктуру вздовж узбережжя Чорного та Азовського морів і кораблі на якірних стоянках, що призводить до забруднення вод і поширення отруйних речовин у море. Нафтопродукти негативно впливають на морські біоценози, формуючи плівки на поверхні води, що порушує обмін енергією, теплом, вологою та газами між морем і атмосферою. Крім того, вони напряму впливають на фізико-хімічні та гідрологічні умови, викликають загибель риби, морських птахів і мікроорганізмів. Усі компоненти нафти токсичні для морських організмів. У нафти є ще одна побічна властивість. Її вуглеводні здатні розчиняти низку інших забруднювальних речовин, таких як пестициди, важкі метали, які разом із нафтою концентруються в приповерхньому шарі та ще більше отруюють його.

Забруднення й засмічення морського середовища та прибережних зон, незбалансоване використання морських ресурсів, неможливість оцінки наслідків впливу воєнних дій на стан морів, оскільки фахівці не мають доступу для проведення досліджень, відсутність інтегрованого управління природокористуванням та протидії незаконним і нерегульованим рибним промислам залишаються ключовими питаннями, що потребують міжнародної консолідації для їх вирішення.

Міжнародно-правове регулювання захисту екосистеми Чорного моря

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://consultant.parus.ua/?doc=0005WDC64C>. – Дата перегляду: 26.09.2022. – Назва з екрана.
2. Конвенція про захист Чорного моря від забруднення 1992 року. Протоколи до Конвенції. [Електронний ресурс] Ратифікація від 04.02.1994, підстава 3939-12. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_065. – Дата перегляду: 21.09.2022 р. – Назва з екрана.
3. Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню з суден від 02.11. 1973 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896_009. – Дата перегляду: 21.09.2022. – Назва з екрана.
4. [Балобанов, О. Основні заходи та захист морського середовища від забруднення, забезпечені міжнародним та національним законодавством України](#) / О. Балобанов, А. Пальченко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2021. – № 68. – С. 253-258.
Статтю присвячено дослідженню норм діючого міжнародного та національного законодавства у частині попередження забруднення морського середовища у контексті визначення та застосування заходів щодо запобігання забрудненню морського середовища.
5. [Бредіхіна, В.Л. Механізм правового регулювання охорони морського середовища та його природних ресурсів](#) / В. Л. Бредіхіна // Порівняльно-аналітичне право : електронне наук. вид. Ужгород. нац. ун-ту. – Ужгород, 2014. – № 8. – С. 121-125.
У статті досліджена сутність механізму правового регулювання охорони морського середовища та його природних ресурсів, надана характеристика відповідних правовідносин, що виникають у цій сфері. Проведено аналіз системи управління, а також міжнародно-правових та національних засобів і способів охорони морського середовища.
6. [Валевська О. А. Регіональні міжнародні механізми захисту довкілля та природних ресурсів Азово-Чорноморського басейну](#) / О. А. Валевська // Право і Безпека. – 2007. – № 2 (6). – С. 102-106.
Розглядаються міжнародні природоохоронні механізми захисту навколишнього середовища Азово-Чорноморського басейну, аналізується порядок реалізації Бухарестської конвенції 1992 р. й прийнятих угод. Зазначено проблемні аспекти міжнародних механізмів захисту Азово-Чорноморського басейну.
7. [Вишневська О. М. Глобальні екологічні виклики світу - охорона водних ресурсів](#) / О. М. Вишневська // Глобальні ризики у формуванні міжнародної екологічної безпеки. Збережемо джерело життя – воду! : тез. доп. до Всесвітнього дня водних ресурсів, (м. Миколаїв, 22 квіт. 2020 р.) – Миколаїв : МНАУ, 2020. – С. 11-12.
У статті досліджено міжнародні нормативно-правові акти, які регулюють охорону водних ресурсів планети.
8. [Жукова Д. Г. Нормативно-правове регулювання охорони, збереження і використання дельфінів як рідкісних морських тварин](#) / Д. Г. Жукова // Lex Portus : юрид. наук. журн. /

редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред. ради), Б. А. Кормич (голов. ред.), Т. В. Аверочкіна (наук. ред., відп. секр.) [та ін.] ; НУ «ОЮА», ГО «МА Святий Миколай». – Одеса ; Херсон : «Гельветика», 2019. – № 2. – С. 58-69.

Стаття присвячена дослідженню особливостей нормативно-правового регулювання адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення законодавства у сфері охорони, збереження і раціонального використання дельфінів, як рідкісних морських тварин на міжнародному і національному рівнях.

9. Іванський А. Й. Міжнародно-правове регулювання захисту світового океану від забруднення / А. Й. Іванський, М. Сухопара // Сучасні питання економіки і права. – 2014. – Вип. 1. – С. 124-129.

У статті розглядаються актуальні проблеми правового регулювання охорони Світового океану, досліджуються напрямки співробітництва держав щодо захисту Світового океану від забруднення з суші, викидів із суден, забруднення нафтою і радіоактивними речовинами.

10. Ольховик Л. А., Шаймарданов В. Г. Охорона та збереження флори та фауни моря / Л. А. Ольховик, В. Г. Шаймарданов // Порівняльно-аналітичне право : електронне наук. вид. / Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2018. – № 2. – С. 179-181.

У даній роботі проаналізовано конвенційне законодавство, що регулює питання охорони та збереження флори та фауни моря. Проаналізований ряд Конвенцій, які спрямовані на охорону, збереження, відновлення, запобігання знищенню флори та фауни моря.

11. Ребкало, М. М. Аспекти ефективності охорони екології Чорного моря: міжнародно-правовий огляд / М. М. Ребкало // Прикарпатський юридичний вісник. – 2020. – № 1. – С. 227-231.

Стаття присвячена міжнародно-правовому режиму збереження екології Чорного моря, який базується на положеннях міжнародних актів універсального та регіонального характеру. У статті проаналізовано ефективність охорони Чорного моря в контексті оцінки таких показників: стан міжнародного співробітництва щодо збереження середовища цього регіону, доцільність та реальність програм екологічної безпеки Чорного моря, розвиток законодавства країн Чорноморського басейну з екологічної безпеки, відповідність моніторингу Чорного моря сучасним вимогам.

12. Толкаченко, О. В. Правове регулювання охорони морського середовища / О. В. Толкаченко // П'ять юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвяч. пам'яті Є. В. Васильовського : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (до 150-річчя Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова, Одеса, 22 трав. 2015 р.) / відп. ред. І. С. Канзафарова ; ОНУ ім. І. І. Мечникова, ЕПФ. – Одеса : Астропринт, 2015. – С. 333-338.

13. Толкаченко, О. В. Природоохоронні аспекти в Конвенції ООН з морського права 1982 року / О. В. Толкаченко // Правова держава : наук. журн. ОНУ ім. І. І. Мечникова. – 2016. – № 22. – С. 144-150.

Статтю присвячено проблемним питанням систематизації правових знань про збереження морських ресурсів та охорону морського середовища в цілому. Аналіз ключових положень Конвенції ООН з морського права здійснюється здебільшого з врахуванням теоретичних положень науки екологічного права.

14. Черемнова А. І. Щодо правових засад охорони Чорного моря від забруднення / А. І. Черемнова // Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; НУ ОЮА, Півд. регіон. центр НАПрН України. – Одеса: Фенікс, 2014. – Т. 2. – С. 506-508.
15. Ярова, А. О. Захист морського середовища від забруднення на прикладі регіональних міжнародних угод / А. О. Ярова // Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 14-15 жовт. 2016 р.). – Херсон : «Гельветика», 2016. – С. 45-48.

Національно-правове регулювання захисту екосистеми Чорного моря

16. Загальнодержавна програма охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів [Електронний ресурс] / Закон України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2333-14?fbclid=IwAR0XgH-8KQGq8uZplZgL1pIy5ekjgPCRBjgmQKcKvHZNbktIXHANVABN_w#Text. – Дата перегляду: 05.10.2022. – Назва з екрана.
17. Лазарчук, М. О. Довідник нормативно-правових документів з водно-екологічного законодавства України : [навч. посіб. для студ. ВНЗ.] / М. О. Лазарчук ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. – Рівне : НУВГП, 2011. – 330 с.
18. Морська природоохоронна стратегія України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1240-2021-%D1%80#Text>. – Дата перегляду: 04.10.2022. – Назва з екрана.

Міжнародне співробітництво, наукові дослідження із захисту екосистеми Чорного моря

19. Барбашова, Н. Проблеми охорони довкілля Азовського та Чорного морів : організаційно-правовий аспект / Н. Барбашова // Право України. – 2010. – № 7. – С. 122-129.
20. Баштовенко, О. А. Загрози сьогодення для екосистеми Чорного моря / О. А. Баштовенко, А. М. Вовк // Екологічні науки : наук.-практ. журн. – 2021. – № 7(34). – С. 118-121.
21. Безвозюк Н. Чорне море: сучасна діагностика [Електронний ресурс] / Н. Безвозюк // День. – Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/chorne-more-suchasna-diagnostyka>. – Дата публікації : 27.05.2016. – Назва з екрана.
Про українсько-грузинські Чорноморські екологічні дослідження, які тривали з 27.05-04.06.2016 року та їх результати.
22. Блажко, А. П. Гідрохімічний моніторинг водних ресурсів Північно-Західного Причорномор'я : навч. посіб. для студ. ВНЗ / А. П. Блажко, К. І. Анісімов, В. С. Осадчий ;

МОН України, Одес. держ. акад. буд-ва та архітектури, Каф. гідротехн. буд-ва. – Одеса : ОДАБА, 2020. – 380 с. : іл., табл.

23. Височанська Ю.В. Екологічні проблеми Азовського та Чорного морів // Регіональні екологічні проблеми : V міжнар. наук. конф. студентів, магістрантів і аспірантів, Одеса, 21–23 берез. 2012 р. – Одеса, 2012. – С. 54–55.
24. Вода близько. Підвищення рівня моря в Україні внаслідок зміни клімату (повний звіт за результатами дослідження) [Електронний ресурс] / О. Г. Голубцов, А. П. Біато, О. Ю. Селіверстов, С. С. Садогурська С. С. Центр екологічних ініціатив «Екодія». – Режим доступу : https://ecoaction.org.ua/wpcontent/uploads/2018/11/voda_blyzko_report_full-c.pdf. – Дата перегляду : 07.10.2022. – Назва з екрана.
25. Генік В. Діагнози Чорного моря / Володимир Генік // Чорноморські новини : Одес. обл. громадсько-політ. газ. – 2017. – 29 квіт. (№ 41-42).
Про результати комплексного дослідження екологічного стану Чорного моря. Про старт проекту у травні 2016 року. Українсько-грузинські чорноморські дослідження проводилися на сучасному європейському науково-дослідному судні «Маре Нігрум».
26. Геологические, геоэкологические, гидроакустические гидроэкологические исследования шельфа и континентального склона украинского сектора Черного моря : 75-й рейс НИС "Профессор Водяницкий" / НАН Украины. Ин-т геолог. Наук ; гл. ред. Алексей Юрьевич Митропольский. – Київ : ИГН НАН Украины, 2013. – 141 с.
Наведено результати комплексних досліджень, проведених у 75-му рейсі НИС «Професор Водяницький» в українському секторі Керченсько-Таманської морфоструктурної області Чорного моря. Книга для фахівців, які вивчають та вирішують проблеми геологічної будови, геоекології, гідроакустики, гідроекології Азово-Чорноморського басейну.
27. Геолого-океанологические исследования в Черном море / ОМГОР. – Київ : Логос, 2014. – 134 с.
28. Данелія, Т. С. Принципи сталого розвитку Світового океану / Т. С. Данелія // Прикарпатський юридичний вісник. – 2020. – №2 (31). – С. 69-72.
У статті аналізуються основні положення та принципи, які сприяють сталому управлінню та розвитку Світового океану та його складників згідно із Цілями сталого розвитку ООН. З'ясовано, що стале управління і розвиток Світового океану вимагає постійної, відкритої участі усіх зацікавлених суб'єктів (держав, конгломерацій рибного господарства тощо).
29. Дерев'янка А. Забруднення Чорного і Азовського морів внаслідок окупації Криму: джерела, наслідки, фіксування порушень [Електронний ресурс] / Анна Дерев'янка // Громадський простір. – Режим доступу : <https://www.prostir.ua/?news=zabrudnennya-chorno-ho-i-azovskoho-moriv-vnaslidok-okupatsiji-krymu-dzherela-naslidky-fiksuvannya-porushen>. – Дата публікації : 01.10.2021. – Назва з екрана.
Про черговий етап дослідження екології Чорного моря українсько-грузинськими науковцями.
30. Добровольський, В. В. Глобальні цілі сталого розвитку до 2030 р. як база для дій місцевої влади та бізнесу / В. В. Добровольський, Є. М. Безсонов // Екологічний вісник : наук.-попул. еколог. журн. – 2016. – № 6. – С. 7-9 : іл.

31. Коморін В. Забруднення та стрес для тварин: як на стан Чорного моря впливає агресія РФ [Електронний ресурс] / Віктор Коморін ; бесіду провела Діана Зубар // Суспільне. – Режим доступу : <https://suspiilne.media/248393-zabrudnenna-ta-stres-dla-tvarin-ak-na-stan-cornogo-mora-vplivae-agresia-rf/>. – Дата публікації : 10.06.2022. – Назва з екрана.
32. Лиховид І. Чорне та Азовське моря. Як їм нашкодила війна : Про наслідки бойових дій у морських акваторіях та загрози для дельфінів [Електронний ресурс] / Ірина Лиховид // День. – Режим доступу : <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/chorne-ta-azovske-morya-yak-yim-nashkodyla-viyna>. – Дата публікації : 04.07.2022. – Назва з екрана.
33. Організаційні аспекти досліджень забруднення донних відкладів акваторії Чорного моря пластиковими відходами / В. О. Ємельянов, Є. І. Наседкін, Т. С. Куковська, О. А. Митрофанова // Геолог. наука в незалежній Україні : зб. тез наук. конф., присвяч. 30-й річниці Незалежності України (8-9 верес. 2021 р.). – Київ, 2021. – С. 111–116.
34. Прогнозне дослідження щодо пріоритетних напрямів для досягнення ЦСР № 14 «Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку» / Т. В. Писаренко, Т. К. Кваша, О. Ф. Паладченко, І. В. Молчанова // Наука, технології, інновації. – 2021. – № 1. – С. 42-51.
- Стаття присвячена результатам прогнозного дослідження для виявлення пріоритетних напрямів наукових досліджень і технологій у сфері збереження морських ресурсів для досягнення Цілі сталого розвитку (ЦСР) – «Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку».*
35. *Секрети Чорного моря* / [Б. Александров та ін. ; передмова: В. Мамаєв, Г. Мінічева]. — Київ : European Commission, 2020. — 60, [3] с. : іл. — (Проект ЄС-ПРООН "Вдосконалення екологічного моніторингу Чорного моря: обрані заходи" (EMBLAS-Plus) - Програма розвитку ООН - Прямуємо разом. Проект).
36. Томенко, М. До питання співвідношення екологічних цілей сталого розвитку-2030 і практики екологічної політики в Україні / М. Томенко // Екологічна безпека держави : тези доп. Другого всеукр. круглого столу, м. Київ, 15 груд. 2021 р. / редкол: О. С. Волошкіна та ін. – Київ : ІГТА, 2021. – С. 186-189.
37. Хомич, Л. В. Концептуальні положення щодо екологічного захисту Чорноморського басейну в контексті сучасного розвитку приморських регіонів України / Л. В. Хомич // Геополітика и екогеодинамика регионов. – 2014. – № 1 (10) . – С. 814- 818.
- Виявлені найбільш проблемні моменти у розвитку приморських регіонів України, масштаби їх впливу на екосистему Чорноморського басейну. Сформульовані особливості територіальної організації господарства приморських регіонів, визначені принципи та ключові напрямки екологічного захисту Чорноморського басейну.*